

En bog i Carsten Niebuhr Biblioteket
Udgivet af C.L.Davids Fond og Samling
og Carsten Niebuhr Afdelingen
ved Københavns Universitet

OGIER GHISLAIN DE BUSBECQ
TYRKISKE BREVE

Fire beretninger fra Süleyman den Prægtiges hof
Med træsnit af Melchior Lorck
Oversat fra latin af Claus Asbjørn Andersen
Indledning af Claus-Peter Haase og Mikael Bøgh Rasmussen

Forlaget Vandkunsten

INDHOLD

To konstantinopolitanske klassikere:
Ogier Ghislain de Busbecq og Melchior Lorck
Claus-Peter Haase og Mikael Bøgh Rasmussen

6

Oversætterens forbemærkning til Busbecqs Tyrkiske breve
Claus Asbjørn Andersen

39

Ogier Ghislain de Busbecq: Fire breve fra det tyrkiske gesandtskab

47

Louis Carrions forord til førsteudgaven
af det første brev

48

Første brev

50

Andet brev

110

Tredje brev

122

Fjerde og sidste brev

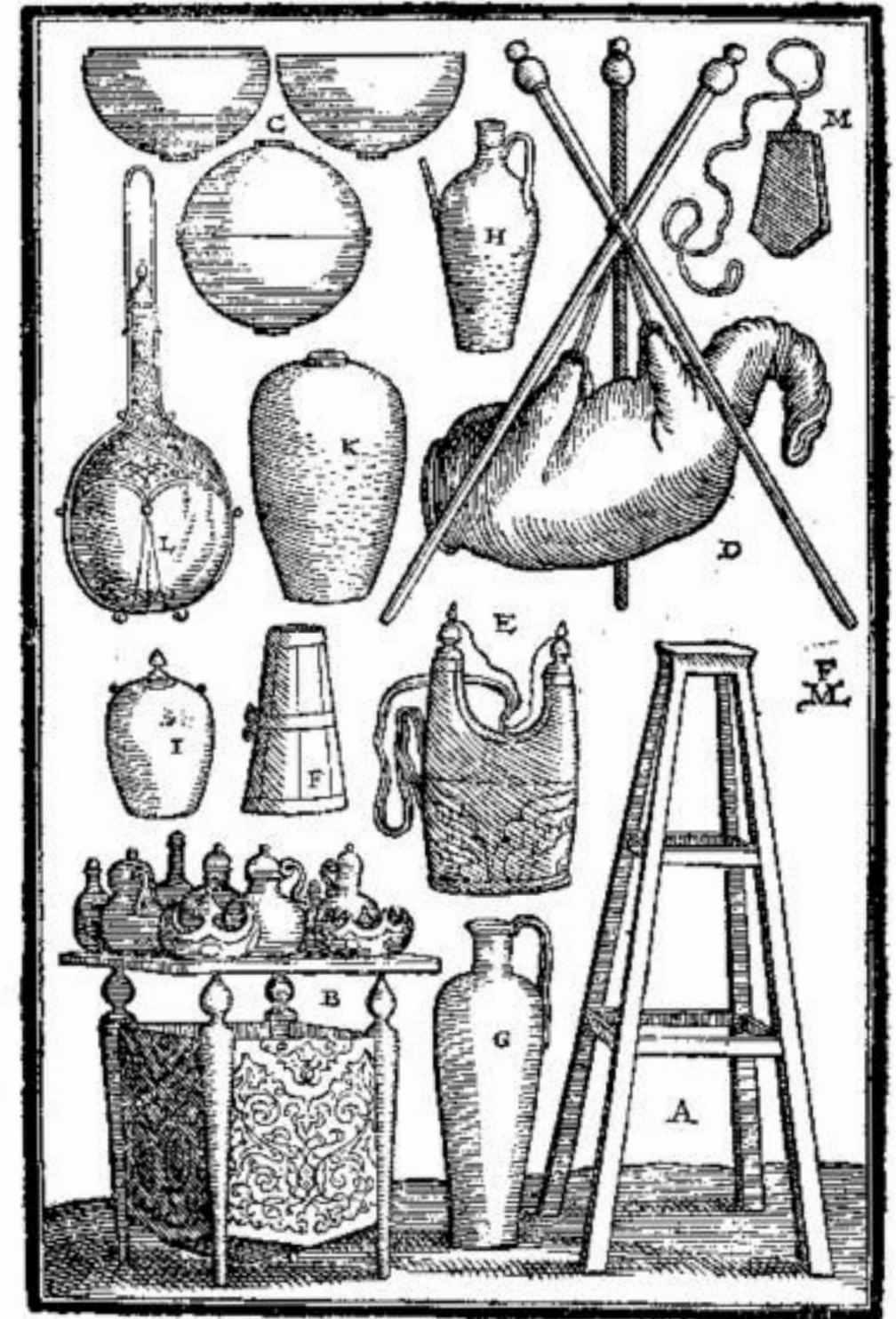
200

FØRSTE BREV

Da vi tog afsked med hinanden, lovede jeg, at jeg ville underrette dig om hele min rejse til Konstantinopel, og det løfte vil jeg nu indfri. Og hvis jeg ikke tager fejl, så indfrieder jeg det til overmål. For til beretningen om rejsen til Konstantinopel kommer nu også den om rejsen til Amasya, som vel næppe indeholder færre ukendte og usædvanlige ting end den første. Når du får kendskab til de begivenheder, som var behagelige for mig, vil du selv tage del i glæden. På grund af vores gamle venskab har jeg intet, som jeg ikke ville dele med dig. Men hvis der også indtrådte besværligheder, hvilket på en så lang og vanskelig rejse nødvendigvis måtte ske, så skal du ikke tænke over det. Selvom de var tunge, da de stod på, er det mig så meget glædeligere at berette om dem nu, når de er forgangne.

Du har sikkert ikke glemt min hjemkomst fra England, fra kong Filips og dronning Marys bryllupsfestligheder. Der havde jeg været blandt Don Pedro Lassos ledsagere, som Ferdinand, romernes konge⁷ og min allernådigste herre, havde sendt som æresdelegation. Du har sikkert heller ikke glemt, at selv samme Ferdinand på det tidspunkt per brev opfordrede mig til denne rejse. Da jeg modtog opfordringen i Lille den 3. november, indskød jeg kun et kort ophold i Busbecq for at sige farvel til min fader og mine venner. Derfra hastede jeg videre over Tournai til Bruxelles. I Bruxelles traf jeg sammen med Don Pedro, som gav en galoperende hest sporere, som man siger.⁸ Han fremviste et brev, som han havde modtaget fra kongen, i hvilket han bad ham om at befordre min snarest mulige afrejse. Så sprang jeg af sted med postheste og nåede med stor hast frem til Wien. Allerede på denne rejse skortede det ikke på anstrengelser, dels fordi jeg ikke var vant til denne ubekvemme måde at ride på, dels på grund af årstidens skrækkelige vejr, de tilsølede veje og de korte dage, hvilket alt sammen ikke er helt foreneligt med det at gøre en rejse. Jeg var desuden nødt til at ride størstedelen af natten, og det tætte mørke og den stærke tåge gorde vejen næsten uvejsom og ikke helt ufarlig.

Da jeg endelig ankom til Wien, blev jeg introduceret til Ferdinand af Johannes van der Aa, en af kongens rådgivere. Jeg blev modtaget med de tegn på velvilje, som denne konge plejer at vise dem, om hvis trofasthed og retskaffenhed han har dannet sig et godt indtryk. Han fortalte mig udførligt om sine forventninger til mig og om, hvor vigtigt det var, at jeg ikke afslog dette gesandtskab, og at jeg ikke udskød afrejsen længere. Han havde lovet pashaen i Buda, at ambassadøren, som han ville udsende, uden tvivl ville indtræffe i Buda i begyndelsen af december. Han ønskede ikke, at tyrkerne, hvis denne tidsramme ikke overholdtes, skulle få årsag til ikke at overholde det, som de på deres side havde lovet. Der var kun knap 12 dage igen, et sølle tidsrum til at forberede en kort rejse, for ikke at tale om en lang rejse. Af disse dage blev nogle endda skåret fra,

da jeg på kongens opfordring og råd måtte tage en tur til Komárom for at besøge Giovanni Maria Malvezzi. Kongen mente nemlig, at det var en god idé først at mødes med Malvezzi, sådan at jeg, der hverken havde indsigt eller erfaring i tyrkiske anliggender, fra hans mund kunne forskaffe mig et vist kendskab til dette folks sæder, karakter og hidtidige handlemåde.

Malvezzi havde i en årrække været Ferdinands ambassadør hos Süleyman, nemlig lige siden kejser Karl af tungtvejende grunde gennem Gerard van Weltyk⁹ opnåede våbenhvile med sultanen. Weltyk opnåede nemlig også en otteårig våbenhvile i kong Ferdinands navn. Malvezzi havde været i Weltyks følge, og ved hans hjemkomst fra rejsen sendte Ferdinand ham tilbage til Konstantinopel, hvor han skulle agere som Ferdinands ambassadør. Det, at der var en hos sultanen, som klagede over hans officerers forbrydelser og krævede oprejsning derfor, skulle være et middel til at modgå tyrkernes aggressioner i kongeriget Ungarn. Men ikke længe efter skete det, at der viste sig lejlighed til at genforene Transsylvanien med resten af Ungarn, en lejlighed, som Ferdinand ikke kunne lade gå fra sig. Ungarerne selv gik stærkt ind for det, da de anså Transsylvanien for at være en del af deres kongerige. Ferdinand traf derfor en aftale med enken og sønnen af den tidligere indehaver af titlen *Konge af Ungarn*, Johannes Vojvod,¹⁰ og han fik så Transsylvanien igen i bytte for andre provinser.

Da disse ting kom tyrkerne for øre, som det jo måtte ske, kaldte Rüstern – Süleymans svigersøn og den øverste af de rådgivere, som kaldes for vesir-pashaer – Malvezzi til sig for at erfare fra ham, om disse forlydender var sande. Malvezzi hævdede hårdnakket, at de var falske, og hvis der skulle vise sig at være noget om dem, var han rede til at lide en hvilken som helst form for dødsstraf. Men da Ferdinands underkastelse af hele Transsylvanien blev en kendsgerning, og det ikke længere var muligt at hemmeligholde det, blev sultanen rasende på Rüstern, fordi han havde vist Malvezzi så stor tillid, og Rüstern blev endnu mere rasende på Malvezzi, som han beskyldte for at omgive sig med bedrag. For at sige det kort, så blev Malvezzi kastet i fængsel, og hans formue og tjenestefolk blev beslaglagt. I fængslet var han under streng bevogtning i næsten to år, og her pådrog han sig besvær med sin urin, en lidelse, som senere resulterede i hans død. I fængslet kunne han ikke modtage noget middel imod sin sygdom. Generelt er tyrkerne umådeholdne, både når de vil vise mildhed over for deres venner, og når de vil vise hårdhed, hvis de er blevet rasende. Men da de på grund af interne problemer blev mere interesseret i fred og ro end krig, holdt de inde med deres forsøg på at genvinde Transsylvanien med våben. Da de nu havde lagt våbnene fra sig, blev de let bragt til at løse konflikten gennem forhandling. Tyrkerne ville have hele Transsylvanien tilbage, men Ferdinand anså ikke aftalen med vojvoderne for ugyldig, da den hverken var resultat af vold eller bedrag. Og Transsylvanien ville han ikke afgive. For at komme tyrkerne i møde sendte han Antun Vrančić fra Dalmatien, biskop i Eger, og Ferenc Zay, kaptajn for de skibe, som ungarerne kalder for *nassadaer*. På grund af deres trofasthed og virksomhed foretrak kongen disse mænd frem for alle andre.

Ved deres ankomst blev Malvezzi løsladt og sendt tilbage til Ferdinand med et brev fra Süleyman. Kort efter dette blev han beordret tilbage til Konstantinopel med et svar, og så snart der var stiftet fred, skulle han fungere som almen ambassadør. Men da han på denne rejse nåede til Komárno – fæstningen ved floderne Donaus og Waags sammenløb, vores sidste udpost imod tyrken – brød den sygdom, som han havde pådraget sig i fængslet, ud igen, så han på grund af helbredet måtte gøre længere holdt. Her skrev han til Ferdinand og bad ham om at overdrage gesandtskabet til en anden. Ferdinand troede ikke helt på Malvezzi, men han var heller ikke helt afvisende. Han var dog tæt på at mistænke, at det snarere var erindringen om tidligere og frygten for nært forestående kummer end en alvorlig sygdom, som fik Malvezzi til at undslå sig for sig gesandtskabet. Han skønnede dog, at han i hvert fald ikke kunne tvinge en mand, der havde tjent ham og riget ærværdigt, hvis han nægtede. Malvezzis død få måneder senere viste tydeligt, at han hverken havde opdigtet sin sygdom eller udnyttet den i situationen. Så nu skulle jeg altså afløse Malvezzi.

Men da jeg hverken havde erfaring med tyrkiske anliggender eller sæder, var det som sagt kongens mening, at jeg skulle tage omkring Malvezzi, så jeg gennem hans forskrifter og advarsler kunne tage mig bedre i agt for tyrkernes list. Jeg tilbragte altså et par dage sammen med Malvezzi. Der lærte jeg så meget, som så kort tid tillader, om, hvordan jeg skulle omgås tyrkerne i dagligdagen, og hvad jeg skulle tage mig i agt for. Så hastede jeg tilbage til Wien, hvor jeg med omhu begyndte at samle alle nødvendige ting til rejsen. Kongen blev ved med at presse på for at få mig af sted. Der var imidlertid så meget at bestille i denne begrænsede tid, at da den fastsatte dag for min afrejse kom, som jeg fra klokken fire om morgenen tilbragte med at pakke og med andre gøremål, var det kun med nød og næppe, at jeg ud på aftenen endelig kunne påbegynde rejsen. Wiens byport, som sædvanligvis var lukket på denne tid af døgnet, blev åbnet, og jeg tog af sted. Før kejseren¹¹ denne dag gik på jagt, havde han sagt til mig, at han ikke var i tvivl om, at jeg allerede ville jeg være på vej, før han kom hjem om aftenen. Det skete faktisk også sådan, men der var ikke langt mellem min afsked og hans hjemkomst.

Klokken elleve nåede vi den ungarske by Fischamend, fire mil fra Wien. Der spiste vi aftensmad, for i skyndingen var vi taget af sted på tom mave. Så begav vi os på vej mod Komárno. Det var kejserens ordre, at jeg i Komárno skulle opsøge en mand ved navn Paul Palina, som havde godt kendskab til tyrkernes rov og plyndringer, og tage ham med mig til Buda. Med hans støtte skulle jeg klage til pashaen over disse ting og kræve erstatning. Men intet kom så meget bag på ham, som at jeg faktisk rejste ud på den fastsatte dag. Så han havde endnu ikke forladt sit hjem, og der var ingen, som vidste eller havde hørt, hvornår han ville komme, hvilket jeg fandt grundigt irriterende. Jeg satte kong Ferdinand ind i situationen, og den næste dag brugte jeg på at vente på min ledsager i Komárno. Den tredje dag satte jeg over floden Waag og rejste videre mod Esztergom,¹² den første fæstning på tyrkisk territorium. Af sikkerhedsgrunde havde befalingsmanden i Komárno, Johannes Pax, sendt 16 ryttere af

dem, som ungarerne kalder for *husarer*, med mig, som han havde beordret til ikke at forlade mig, førend vi fik øje på de tyrkiske vagtposter. Befalingsmanden i Esztergom havde meddelt, at hans mænd ville møde mig på halvvejen. Jeg rejste ca. tre timer i åbent landskab. Så viste der sig fire tyrkiske ryttere i det fjerne, men ungarerne blev ved med at ledsage mig, indtil jeg rådede dem til at fjerne sig, for at det ikke skulle komme til en træfning, når vi kom nærmere. Da tyrkerne så mig nærme sig, red de op til mig, stoppede ved min vogn og hilste. Vi rejste således videre under samtale (jeg havde nemlig en dreng med mig, der fungerede som tolk).

Jeg havde ikke ventet nogen anden ledsagelse, men da kommer vi til et lavtliggende sted, og lige pludselig ser jeg mig omgivet af en skare på ca. 150 ryttere. For en, der ikke var vant til det, var det sandelig en fryd at skue de malede skjolde og spyd, ædelstensprydede scimitarer, farverige fjer, turbaner i skærende hvidt, klæder næsten helt i purpur eller mørkegrøn og så de fortræffelige heste med det herlige seletøj. Officererne kommer frem og modtager mig venligt. De hilser mig velkommen og spørger, om jeg har haft en god rejse. Jeg giver passende svar. Således føres jeg til Esztergom. Dette navn omfatter både en fæstning på en bakke, ved hvis fod Donau flyder, samt en by neden for bakken i nærheden. Jeg drejede fra mod byen.

Ærkebispen på dette sted har førstepladsen blandt Ungarns magnater, både på grund af hans myndighed og hans anselige rigdomme. Jeg blev indkvarteret på soldaterfacon. I stedet for senge spredtes blot en slags grove tæpper ud over nogle planker. Ingen madrasser og intet linned. Mine tjenestefolk blev her indviet i tyrkisk luksus. For mit eget vedkommende havde jeg medbragt en seng. Den næste dag inviterede sandjakkbeyen¹³ mig indtrængende til sin bolig. Således kalder tyrkerne den officer, hvis *sandjak*, dvs. en forgyldt jernkugle for enden af et spyd, bæres som standart i spidsen for en deling ryttere. Jeg havde hverken breve eller anmodninger til ham, men han var ubøjelig, og jeg måtte gå hen til ham. Han ville faktisk ikke andet end at se mig, hilse officielt på mig, spørge mig, hvad jeg bragte med mig, opmuntre mig angående fredsforhandlingerne og ønske mig en lykkelig rejse. På vejen derfra blev jeg overrasket over i december måned og i så koldt vejr at høre kvækkende frøer. Det skyldes nogle varme svovlkilder, som flyder der.

Jeg tog fra Esztergom i retning af Buda efter først at have spist morgenmad, hvilket måltid også måtte tjene som middagsmad, da der ikke var nogen rasteplass før ankomst i Buda. Af en eller anden grund drog sandjakkbeyen med alle sine tjenestefolk og det rytteri, som han var i spidsen for, med ud. Jeg kunne ikke forhindre ham i at udføre denne pligt. Som rytterne gled ud af porten, blev de legelystne og red frem og tilbage, kastede deres huer på jorden og tog dem i galop op igen med spidsen af deres spyd. De udførte også andre lege af samme slags. Blandt de øvrige var der en tatar med langt tykt hår, om hvem de hævdede, at han altid havde hovedet bart både i uvejr og i kamp, og at han imod himlens onder og faldende skyts ikke havde nogen anden beskyttelse end den, som håret gav. Da sandjakkbeyen syntes, at det var passende, gav han en

venlig afskedshilsen og vendte om, idet han efterlod nogle rejseførere til at ledsage mig.

Da jeg nærmede mig Buda, kom nogle tyrkere af den slags, som de kalder for *tjavusher*,¹⁴ mig i møde. Disse fungerer som bude og tjenere og udfører næsten alle sultanens og pashaernes ordrer, og hos dette folk gælder det som en ærefuld post. Hvad indkvartering angik, så blev jeg ført til en ungarsk borger, hos hvem der blev gjort mere ud af min bagage, min vogn og hestene end af mig. At få heste, vogn og bagage bragt i sikkerhed er nemlig det første, tyrkerne bekymrer sig om. Hvad menneskene angår, så mener de derimod, at der er gjort tilstrækkeligt, når bare de er i ly for himlens onder. Pashaen sendte en

mand, som besøgte mig og bragte hilsener. Han kaldtes Tuigon, hvilket ord tyrkerne normalt bruger for »stork«. Gennem ham bad han undskylde, hvis han i de næste dage ikke ville være i stand til at give audiens, da han led af en slem sygdom. Men så snart han kom til kræfter, ville han tage sig af mig. Denne omstændighed gjorde, at Palinas forsinkelse faktisk ikke kom til at gøre nogen skade, og at han tilsvarende heller ikke blev tillagt nogen alvorlig skyld. Han gjorde sig nu også megen umage for ikke at komme for sent, og der gik ikke længe, før han var der.

Pashaens sygdom holdt mig i dagevis fast i Buda. Man mente, at det var græmmelsen over nyheden om et tyveri af en stor sum penge, som han havde gemt et eller andet sted, der havde gjort ham syg. Man kunne nemlig høre fra folk, at han var noget af et grisk menneske. Da han imidlertid hørte, at jeg havde Willem Quackelbeen¹⁶ med mig som min læge, en mand både glimrende skolet udi hele naturfilosofien og med videnskabeligt kendskab til lægekunsten, bad han indstændigt om, at jeg skulle sende Quackelbeen over til ham, så han kunne ordinere et lægemiddel til ham. Det indvilligede jeg i. Men det var tæt på, at jeg kom til at fortryde denne tjeneste. Da pashaens sygdom nemlig forværredes med dagene, og han så ud til at befinde sig i livsfare, frygtede jeg, at hvis han forsvandt op til sin Muhammed, så kunne det rygte opstå, at min læge havde slået ham ihjel. Det kunne blive farligt for den gode mand, og der kunne komme stor skam over mig som medvidende. Men Gud befriede mig for denne frygt, idet pashaen genvandt sin sundhed.

I Buda så jeg for første gang janitsharerne. Således kalder tyrkerne livgardens infanteri. Der er virkelig mange af dem. Sultanen har 12.000 strøet ud over næsten hele riget, enten for at understøtte fæstningerne imod fjenden eller for at yde beskyttelse til de kristne og jøderne imod vold fra pøblen. Man finder ikke én nogenlunde befolklet region, fæstning eller by uden nogle janitsharer, som forsvarer de kristne, jøderne og andre nødlidende imod grov chikane. I fæstningen i Buda er der altid et hold janitsharer. De bruger en klædning, som går ned til anklerne. Deres hoved er dækket af en hue med et ærme (for det er dens oprindelse, som de selv siger), som dels dækker hovedet, dels hænger ned bagtil og slår mod nakken. På panden rejser sig en aflang forgyldt sølvkegle besat med billige ædelstene.

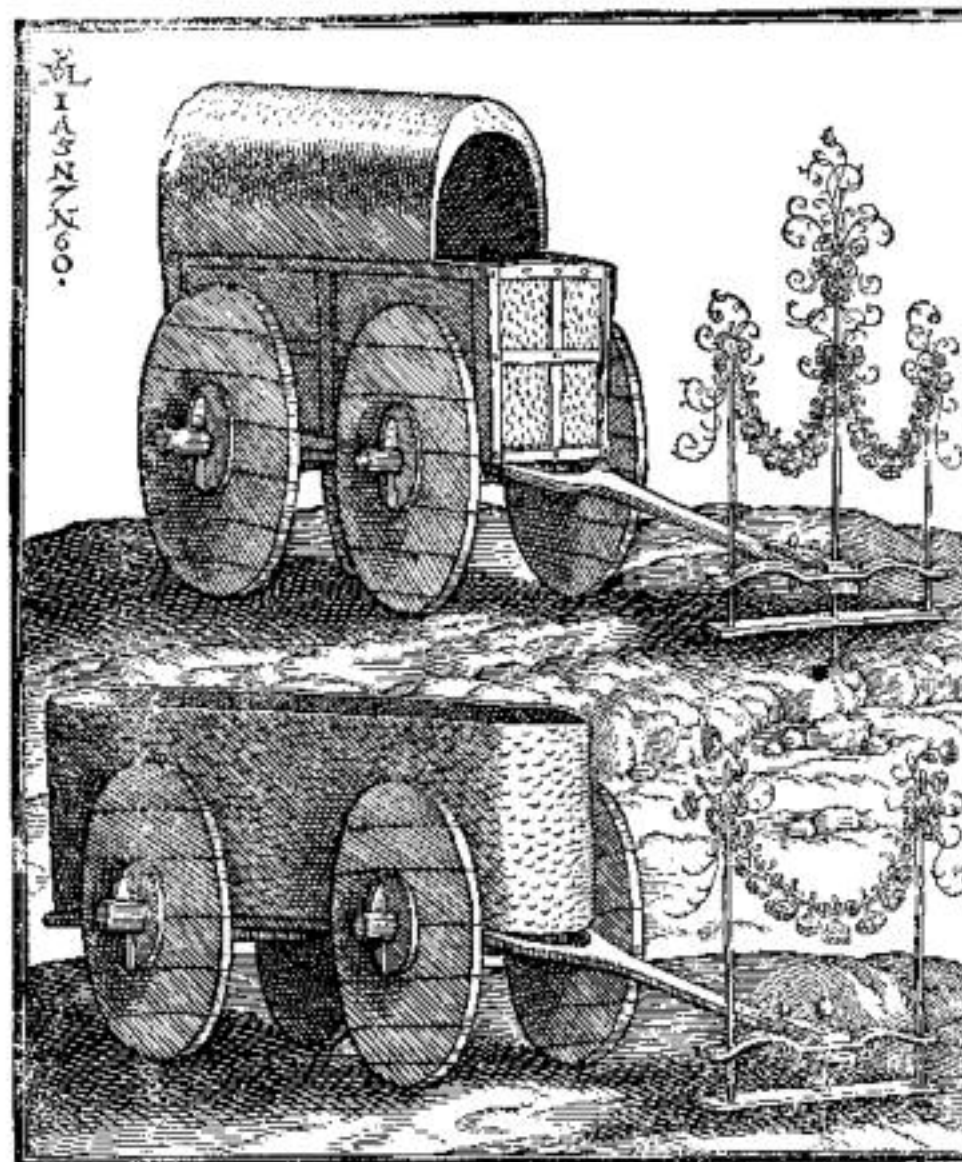
Disse janitsharer kom normalt til mig parvis, og når de fik tilladelse til at komme ind i min spisestue, hilste de på mig med bøjet hoved, hvorefter de skyndte sig, ja, næsten løb hen til mig og greb min klædning eller min hånd, som om de ville kysse dem. Så klemte de en lille buket hyacinter eller narcisser i min hånd og trak sig straks baglæns tilbage til døren næsten lige så hurtigt, som de var kommet, mens de passede på, at de ikke kom til at vende mig ryggen, hvilket ifølge deres kodeks ville være meget uhøfligt. Der stod de så ganske ydmygt med armene over kors og hovedet bøjet mod jorden. De mindede mere om vores munke end om soldater. Når de så havde modtaget lidt småpenge, hvilket var det eneste, de var ude på, bøjede de igen deres hoveder, takkede mig højlydt og forsvandt, idet de ønskede mig lykke til. Hvis man ikke i forvejen

havde fortalt mig, at det var janitsharer, så ville jeg virkelig let have troet, at det var tyrkiske munke af en eller anden slags eller medlemmer af en eller anden religiøs orden. Men det var altså janitsharerne, som spreder skræk overalt, hvor de kommer frem.

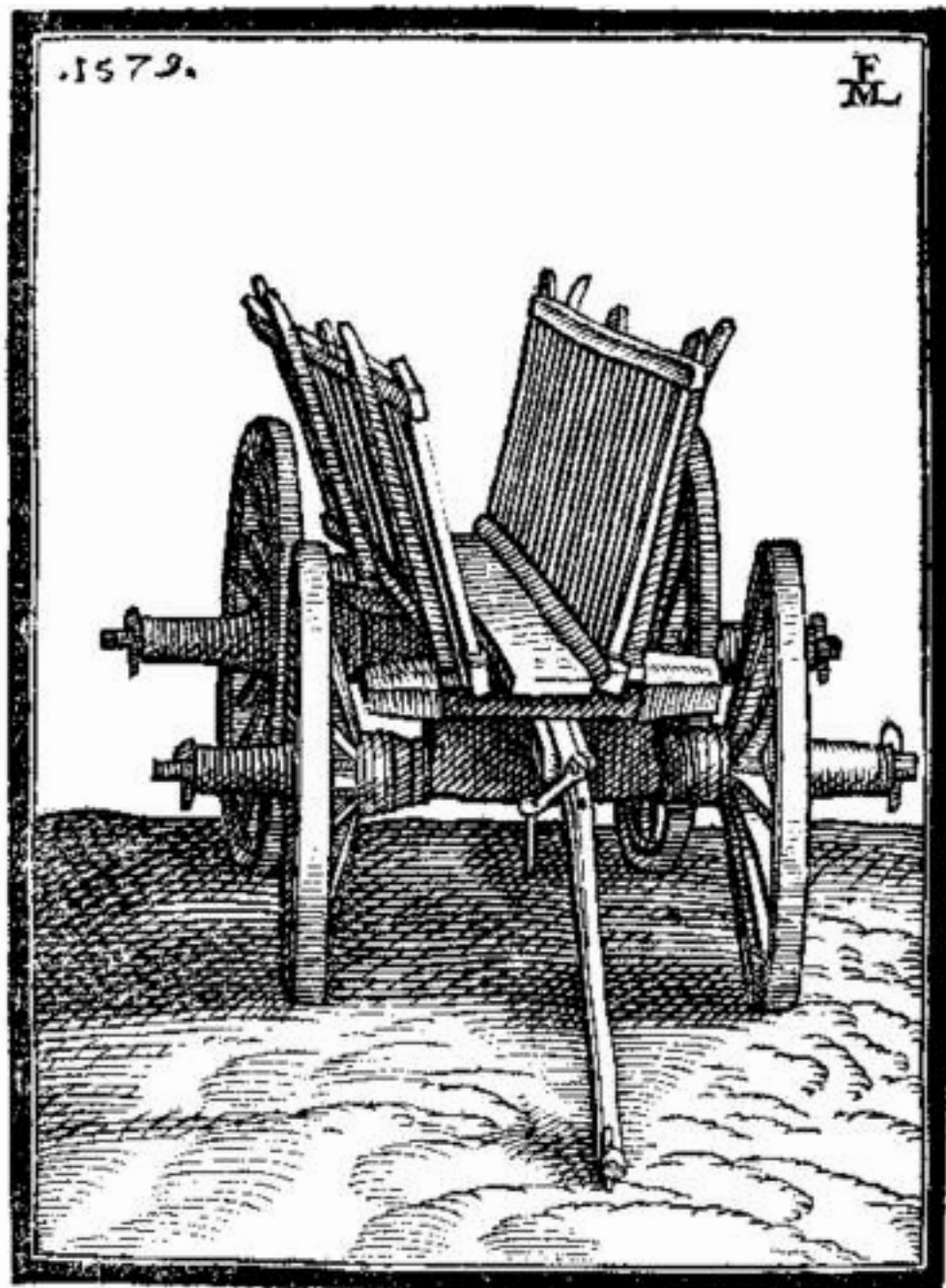
I **Buda** var der mange tyrkere, som lokket af vinens sødme spiste til aften med mig. Vin har de ellers ikke meget af. Derfor er de så begærlige efter den, at de bæller den i sig i store mængder, når som helst de kan komme i nærheden af den. Traktementet fortsatte hele natten. Da jeg selv blev træt, rejste jeg mig fra bordet og trak mig tilbage til mit soveværelse. Sørgmodige over, at vinen endnu ikke forhindrede dem i at gå, rejste de sig også. Men snart efter kom en tjener, som i deres navn spurgte, om jeg ville give dem et fad vin og låne dem nogle sølvbægre. De ville, med min tilladelse, finde et eller andet hjørne, hvor de kunne tilbringe natten med druk. Nå, jeg gav ordre til, at de fik udleveret så meget vin, som de ønskede, samt de bægre, som de bad om. De holdt ikke inde med deres drikkeri, førend de alle, bedøvet af vinen, lå udstrakt på jorden.

At **drikke** vin er noget, som tyrkerne betragter som en stor synd, især i fremskreden alder. Yngre mænd kan sædvanligvis synde i håb om større forståelse og tilgivelse. Da de imidlertid mener, at der ikke venter dem mindre straf i det hinsides, hvis de drikker lidt vin i stedet for meget, fortsætter de altid med at balle overalt, hvor de kan nyde vin. Det er, som om når straffen én gang er fortjent, kan de synde uden fare. De bilder sig således ind, at de med fordel kan drikke sig fulde. Sådanne og andre endnu mere absurde meninger har de om at drikke vin. Jeg så engang en gammel mand i Konstantinopel, som med bægernet i hånden og klar til at drikke gav høje råb fra sig. Da vi spurgte vores venner, hvorfor han gjorde det, svarede de, at han med disse råb ville mane sjælen til at trække sig tilbage til et eller andet hjørne af kroppen eller helt forsvinde fra den, for at den ikke skulle blive skyldig i den synd, som han var ved at begå, eller for at den ikke skulle blive forurennet af vinen, som han skulle til at hælde i sig.

Det ville tage lang tid at sige alt om byen Buda. For ikke helt at tie vil jeg sige så meget, som er tilstrækkeligt til et brev, men ikke til en bog. Buda ligger på et dejligt sted i en yderst frugtbar region. Byen strækker sig langs en bakkekam. På den ene side grænser bakker med vinmarker op til den, på den anden side flyder Donau forbi, og hinsides Donau ser man ned på Pest og de vidtstrakte marker. Stedet ser ud til at være et godt valg som Ungarns hovedstad. Denne by prydedes engang af den ungarske adels pragtfulde huse, nu enten er styrtet sammen eller kun holdes sammen ved hjælp af planker, der forhindrer dem i at ende som ruiner. De bebos mest af tyrkiske soldater, hvis dagløn kun lige rækker til livet. De har intet tilovers, som kunne bruges til renovering og tætning af sådanne huse. Om det regner gennem taget, eller om væggen slår en revne, bekymrer dem ikke synderligt, når bare de kan finde et tørt sted til deres hest og et sted, hvor de kan oprede deres seng. De øvre etager vedrører dem ikke, mener de, så dem overlader de til mus og rotter. Dertil kommer, at tyrkerne normalt afskyr pragt på bygninger. At eftertragte prægtige bygninger

betragter de som tegn på stolthed, snobberi og på, at en sjæl ikke kender sine begrænsninger, fordi det er, som om den lover sig selv udødelighed og en evig bolig i dette liv. De foretrækker at benytte deres huse på samme måde, som en rejsende benytter et herberg. Når bare de dér er sikret mod banditter, kulde, sol og regn, så forlanger de ingen andre bekvemmeligheder. Det er således ikke let at finde nogen som helst nogenlunde elegant bygning i hele Tyrkiet, lige meget hvor mægtig og rig dens ejer er. Folket bor i hytter og barakker. Overklassen interesserer sig for haver og bade, og selvom de har rummelige boliger til deres store husholdninger, så finder man aldrig en smuk søjlegang, en seværdig forhal eller noget andet prægtigt eller beundringsværdigt hos dem. Det samme gælder for øvrigt Ungarn. For bortset fra byen Buda – og måske Bratislava – vil man i hele Ungarn næppe se en eneste by med særligt prangende bygninger.

Denne brug har de beholdt fra gammel tid, tror jeg. For et folk vant til felttog, lejrliv og lange krige bekymrer sig ikke om at opføre bygninger. De boede sådan i deres byer, at de straks kunne forlade dem.

Under mit ophold i Buda så jeg endnu en ting, som jeg frydede mig over, nemlig en kilde, som befinder sig uden for porten mod Konstantinopel, og som til min overraskelse koger på overfladen. Men på dens bund ser man fisk, som man skulle tro kun kan tages op i kogt tilstand.

Den 7. december blev vi endelig ført frem for pashaen, som var kommet sig efter sin sygdom. Vi smigrede ham med gaver. Så klagede vi over de tyrkiske soldaters fremfærd og misgerninger og krævede alt det tilbage, som imod aftalen om våbenhvile var blevet taget fra os, og som han per brev havde lovet at give tilbage til min konge, så snart han ville sende en ambassadør. Han gav igen med lige så alvorlige klager over tab og skader forårsaget af vores soldater. Hvad angår de tabte landområder, som han havde lovet at give tilbage, så dækkede han sig bag dette dilemma: »Enten har jeg ikke lovet at give noget som helst tilbage, og i det tilfælde skylder jeg intet. Eller også har jeg lovet det, men så kan en mand med din dømmekraft og intelligens nok se, at jeg har lovet noget, som jeg hverken kan eller må opfylde. Min herre har nemlig givet mig til opgave at øge hans imperium, ikke at formindske det. Det er mig ikke tilladt at forringe dets tilstand. Her drejer det sig om hans interesser, ikke om mine. Du kan forlange af ham, hvad du synes passer, når du besøger ham.« Han tilføjede ligesom en afslutning, at jeg ikke skulle trænge mig på med en lang og tom diskussion over for en, der stadigvæk var sygdomssvækket, hvilket han måske havde ret i. Vi måtte gå. Intet var opnået andet end en aftale om våbenhvile, indtil der forelå et svar fra Süleyman.

Da vi var i audiens hos pashaen, lagde jeg mærke til, at de har bibeholdt romernes skik med at sige: »Lykke til!« og give bedste ønsker med på vejen, og at venstre side hos dem behandles som mere ærværdig, hvis der ikke kommer noget i vejen herfor. De siger, at grunden til dette er, at sværdet giver ære til denne side, og når man befinder sig på sin nabos højre side, så har man sværdet under hånden på ham, der så står til venstre, og som derimod frit og uhindret kan trække sit sværd.

Nu var vores ærinde i Buda så vidt muligt overstået, og min ledsager vendte tilbage til kongen. Jeg gik om bord på nogle skibe, der lå parate på Donau, pakket med mine heste, vogne og tjenestefolk. Således transporteredes vi ned ad floden til Beograd. Både sikkerhedsmæssigt og tidsmæssigt var det den bedste måde at rejse på. For på denne tid af året ville det mindst have taget mig 12 dage at rejse over landjorden til Beograd, især på grund af den tunge last. Desuden måtte man frygte angreb fra hejdukkerne og andre landevejsrøvere. Ungarerne kalder bortløbne soldater og røvere for *hejdukker*. På floden havde vi ikke grund til at frygte hejdukkerne, og på fem dage havde vi tilbagelagt strækningen.

Skibet, som jeg var på, blev slæbt af et andet skib bemandedt med 24 roere, mens de øvrige skibe blev fremdrevet ved hjælp af et par store årer. På intet tidspunkt af dagen eller natten blev sejladsen afbrudt bortset fra nogle få timer, når de stakkels rorkarle og mandskabet med et måltid og en pause styrkede sig oven på det ellers uafbrudte arbejde. Jeg undrede mig over tyrkernes ubesindighed. De tøvede ikke med at sejle under en tågedækket himmel, i nærter uden måneskin og ved kraftig blæst. Det skete af og til, at vi under stor fare tørnede ind i vandmøller, træstammer og grene, som ragede ud fra bredden. Således skete det ikke sjældent, at skibet af kraftige vindstød blev slået imod

grene og træer, som hang ud over floden, så det et øjeblik syntes at skulle sprænges i stumper og stykker. Engang blev flere planker faktisk revet af dækket med et brag. Chokeret sprang jeg op fra mit leje og bad mandskabet om at være mere forsigtige. Deres eneste svar derpå var at råbe »Alavre«,¹⁷ hvilket betyder »Gud vil hjælpe os«. Der var ikke andet at gøre end at vende tilbage til min seng og min søvn. Hvis jeg kunne. Jeg for min del giver den profeti, at denne slags sejlsads engang i fremtiden vil ende lidet lykkeligt for en eller anden.

På denne rejse så vi Tolna, den ikke helt ukendte ungarske fæstning, som vi her nævner på grund af dens hvidvins fortræffelighed og dens indbygges venlighed. Vi så også højdedraget, som fæstningen Vukovar¹⁸ ligger på, samt andre borge og byer, og vi så, hvor Drava fra den ene side og Tisza fra den anden side flyder ud i Donau.

Beograd selv ligger, hvor Sava og Donau flyder sammen. Den gamle by med dens antikke grundplan, dens mange tårne og dobbelte bymur rager frem på den yderste spids af forbjergene, hvor den som sagt er omgærdet af bølger på to sider. På den tredje side, som forbinder byen med landjorden, befinder sig på et ret højt punkt en stærk fæstning med mange og høje tårne bygget med firkanterede sten. Foran byen findes store klynger af bygninger og betragtelige forstæder, hvor der bor folk af forskellig oprindelse: tyrkere, grækere, jøder, ungare, dalmater og mange andre. Næsten i alle områder af tyrkerriget er forstæderne større end byerne selv. Tilsammen giver de indtryk af store bybebyggelser.

Her blev vi for første gang tilbudt antikke mønter, som jeg altid har haft interesse for, som du jo ved. Denne interesse delte jeg med Willem Quacquelbeen, som jeg nævnte ovenfor, en mand helt efter min smag. Vi fandt ikke så få mønter, på hvilke der på den ene side var en romersk soldat mellem en tyr og en hest og inskriptionen TAURUNUM. Det er jo kendt nok, at der på disse kanter befandt sig en stående lejr, som husede legionerne fra det øvre Moesien.

I vores bedstefædres tid blev denne by under store anstrengelser belejret af tyrkerne, første gang under Murat, anden gang under Mehmed, Konstantinopels erobrere,¹⁹ men ungarernes og korsriddernes forsvar slog barbarernes frugtesløse angreb tilbage. I 1520 kom endelig Süleyman, der lige var kommet til magten, med mange tropper til byen, og på grund af den unge kong Ludvigs uagtsomhed og stridigheder blandt den urolige ungarske adel forefandt han den forladt af den sædvanlige garnison og derfor nem at erobre. Uden større problemer indlemmede han den i sit rige. Det er klart, at dermed var porten åbnet for den bølge af vanskeligheder, som siden strømmede ind over Ungarn og nu ryster landet. Dertil hører kong Ludvigs død, Budas erobring, Transsylvaniens fangenskab og hele denne nedværdigelse af et så blomstrende rige, som også lader naborigerne frygte samme ulykkelige skæbne. Eksemplet bør være en advarsel for de kristne fyrster om endelig at sørge ordentligt for deres borge og fæstningsværker, hvis de vil vide sig sikre imod en fjende af denne kaliber. For tyrkerne er ikke ulig store floder, overfulde af vand-

masser. Hvis de først bryder igennem et sted på digerne, som holder dem ude, så flyder de ud vidt og bredt og bliver til en uendelig strøm. Således også tyrkerne, som dog er langt farligere. Når de sprænger det bolværk, som står i vejen for dem, skrider de altid frem vidt og bredt i en utrolig strøm.

Men lad os vende tilbage til Beograd, så vi kan fortsætte derfra videre direkte mod Konstantinopel. Efter i denne by at have provianteret til vores videre rejse over landjorden begav vi os på vej mod Nissa.²⁰ Vi havde Semendria,²¹ de serbiske despoters gamle fæstning, på venstre hånd ved Donaus bred. Fra nogle højdedrag viste tyrkerne os Transsylvaniens hvide bjerge i det fjerne samt sådan ca. det sted, hvor resterne af pillerne til Trajans bro stadigvæk står,²² hvilket de forklarede os ved hjælp af tegnsprog.

Vi krydsede floden, som indbyggerne kalder Morava, og opholdt os i den serbiske landsby Jagodina, hvor vi så dette folks begravelsesritualer, som afviger meget fra vores. Liget var placeret i kirken med utildækket ansigt. Ved siden af det var der stillet forskellige retter, brød og kød og en kande med vin. Nær ved stod hustruen og datteren klædt i deres bedste tøj. Datterens hovedbeklædning var lavet af påfuglefjer. Den sidste gave, som hustruen gav sin begrædte ægtemand, var en purpurrød hue af den slags, som unge adelskvinder plejer at bære på de kanter. Derefter hørte vi klageskrig og sørgesang og grådfulde stemmer, som spurgte den afdøde, hvordan de havde fortjent det af ham, hvilken tjeneste, hvilken omsorg han havde manglet, og hvorfor han lod dem ene og elendige tilbage – og mere af den slags. Det var græsk-katolske præster, som forestod begravelsen. På kirkegården var der sat et stort antal træfigurer af rådyr, dåer og andet vildt op på nogle pæle eller lange stænger. Da vi bad om en forklaring, svarede de os, at med disse monumenter ville ægtemændene eller fædrene bevidne deres hustruers eller døtres snilde og punktighed i de huslige pligter, som de gerne havde udført. På mange gravsten var der også hængt hår, som kvinderne og pigerne ved begravelsen af deres nære havde givet som tegn på deres sorg. Vi hørte, at det var skik og brug i denne region, at når der var opnået enighed blandt forældrene om et bryllup mellem en ung mand og en pige, så kom gommen og bortførte pigen, for det betragtedes ikke som passende, at en unge pige indvilligede i de første omfavnelser.

Kort efter Jagodina kom vi til en lille flod, som indbyggerne kalder for Nissus.²³ Den ledsagede os på højre hånd, indtil vi kom til Nissa. Lidt længere fremme så vi ved flodens bred, hvor der endnu fandtes rester af en gammel romersk vej, at der stadigvæk stod en marmorsøjle. Den havde en indskrift med latinske bogstaver, som dog var så medtagne, at man ikke kunne læse dem. Nissa er en ikke ubetydelig lille by, som de lokale ofte tager til.

Det er på tide, at jeg siger noget om de herberger, som vi benyttede, for det har du sikkert længe villet spørge til. I Nissa logerede jeg i et offentligt herberg af den slags, som tyrkerne kalder for et *karavanserai*. Denne slags herberger er særdeles udbredt i regionen. De består af en rummelig bygning, noget længere end bred, i hvis midte der er en plads, hvor man kan deponere kame-

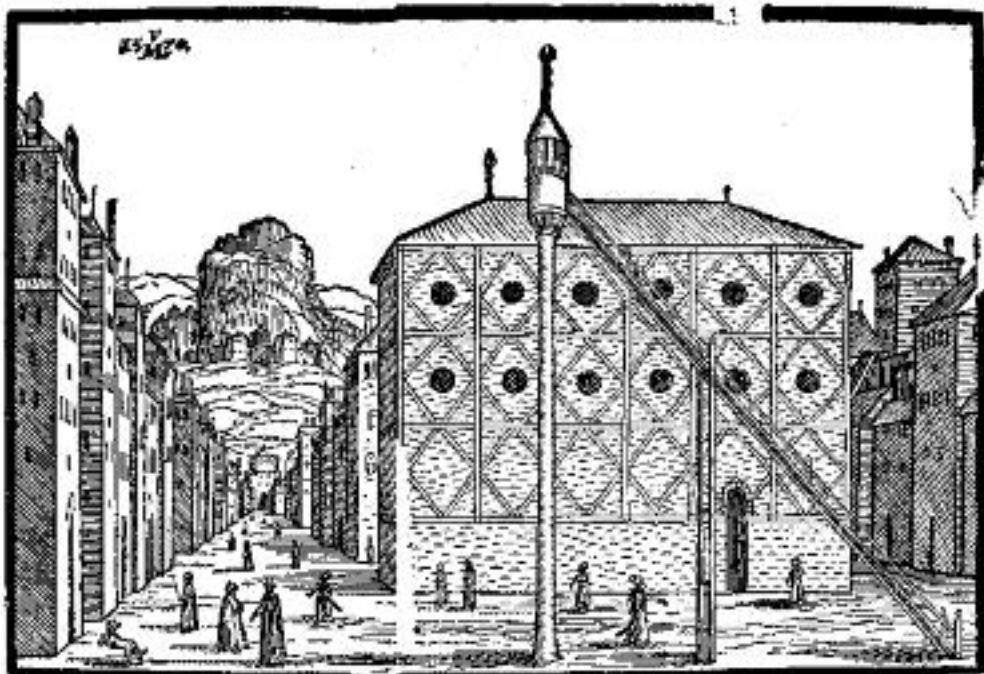
ler, bagage, muldyr og vogne. Denne plads omgives som regel af en ca. tre fod høj mur, som hænger sammen med og egentlig er bygget ind i den mur, der omgiver hele bygningen. Toppen af den indre mur er helt flad og ca. fire fod tyk. Her sover tyrkerne, her spiser de, her tilbereder de deres mad (for der er bygget en række ildsteder ind i muren, der som sagt går hele vejen rundt om bygningen) – alt sammen ikke adskilt fra kamelerne, hestene og de øvrige pakyd på anden måde end ved pladsen oppe på muren. Ja, minsandten om de ikke havde bundet deres heste ved murens fod, så hovedet og hele halsen ragede op over den. Mens deres herre varmer sig eller spiser, står de der, som om de var tjenere, og nogle gange får de et stykke brød eller et æble eller noget andet fra deres herres hånd. Oppe på muren opreder de også deres senge. Først spreder de deres tæppe ud, som de til dette formål sædvanligvis bærer med sig bundet til deres sadel. Derover kaster de en frakke. Sadelen tjener som hovedpude. Med deres ankellange, skindforede klædning, som de bærer om dagen, dækkes de om natten. Således falder de i søvn uden nogen form for bekvemmelighed. Der er ingen privatsfære, alt foregår åbent. Og der er intet til at holde alles blikke borte, bortset fra nattens mørke.

Jeg kunne ikke fordrage den slags herberg. Først og fremmest fordi alle tyrkerne stirrede på os – forundret iagttog de vores skikke og vaner. Jeg bestræbte mig derfor på i stedet at få logi hos en stakkels kristen mand. Men deres hytter er så trange, at der ofte ikke er plads til at opstille en seng, så jeg måtte sove i et telt eller i min vogn. Andre gange logerede jeg i et tyrkisk gæstgiveri. De er meget bekvemme, ikke bygget uden smag, og med adskilte gemakker. Så her er plads til enhver, hvad enten han er kristen eller jøde, rig eller fattig. De er åbne for alle. Når pashaerne eller sandjakkbeyerne rejser, bruger de dem. Her følte jeg mig så godt modtaget som i et kongeligt palads.

Det er skik, at man giver et måltid til enhver, som logerer her. Så når det var spisetid, kom en tjener med en enorm bakke af træ, som næsten så ud til at have samme størrelse som et bord. I dens midte stod en fuld skål byggrød med et stykke kød, rundt om skålen nogle brød og nogle gange lidt honning. Til at starte med var jeg noget tilbageholdende med at tage imod dette måltid, og jeg sagde, at min mad var ved at blive tilberedt, og at det var bedre at give det til de fattige. Tjeneren insisterede på, at jeg ikke skulle ringeagte den sølle kost. Sædvanligvis blev den budt pashaer, det var stedets skik, der var rigeligt til også at give til de fattige, og hvis jeg ikke selv ville have det, kunne jeg bare give det til mine tjenere. Jeg måtte altså tage imod det, hvis jeg ikke ville virke uhøflig. Så jeg sagde tak og smagte endelig på retten, og jeg fandt den ikke værst. For ud over at den slags grød er meget sund og som sådan anbefales af Galen,²⁴ så smager den heller ikke dårligt. Rejsende har ret til at nyde denne forplejning, inklusive måltidet, i tre dage. Derefter skal man skifte gæstgiveri. I disse gæstgiverier fandt jeg som sagt yderst bekvemt logi, men de fandtes ikke overalt.

Nogle gange, hvis der ikke var noget hus, hvor jeg kunne indlogere, tog jeg ophold i en stald. Jeg søgte en anselig og rummelig stald, i hvis ene del der

var et ildsted og en kamin, mens den anden del var bestemt for køer og får. Disse stalde er nemlig i reglen indrettet sådan, at kvæget eller fåreflokken lever under tag med hyrden. Den del, hvor der var et ildsted, skilte jeg fra resten ved hjælp af min teltdug. Jeg stillede mit bord og min seng op ved ilden og levede her lykkeligere end kongen af Persien.²⁵ I den øvrige del af stalden lagde mine tjenestefolk sig på rene strå, som der var rigeligt af. Nogle af dem faldt i søvn ved ildstedet i haven eller på engen, hvor der var blevet lavet mad. Ved hjælp af ilden kunne de klare nattekulden, og de agtede ikke mindre på, at den ikke gik ud, end i gamle dage vestalinderne i Rom.

Her er der måske nogen, der vil spørge, med hvilket middel tjenestefolkene kunne holde så ubekvemme indkvarteringer ud. Du vil gætte på, at der midt i Tyrkiet ikke var overflod af vin for hånden, som ellers er et hjælpemiddel imod dårlige nætter. Og det er slet ikke ved siden af, for vin findes ikke i alle regioner og især ikke der, hvor der ikke bor kristne mennesker. Det sker nu også ofte, at disse – trætte af tyrkernes uforskammethed og hovmod – trækker sig tilbage fra alfarvej til afsides steder, som er mindre frugtbare, men sikrere, idet de overlader de bedre steder i de overmægtiges besiddelse. Når tyrkerne så, at vi nærmede os sådanne steder uden vin, gjorde de os opmærksomme på, at det kunne blive knapt med vinen. En dag i forvejen sendte vi så en indkøber af sted, ledsaget af en tyrker, og han opsøgte så de nærmeste kristne landsbyer.

Mine tjenestefolk savnede altså ikke lindring for deres fortrædeligheder. Bløde puder og madrasser, og hvad man ellers har brug for for at falde i søvn, det fandt de i vinen. Men til eget brug havde jeg i vognen rigeligt af flasker med vin af et bedre mærke, så jeg led ikke under mangel på drikkeelse. Så hvad angår vin, så var der sørget både for mig og for mine tjenestefolk.

Der var endnu en ubekvemmelighed, som næsten var værre end manglen på vin, nemlig at vores søvn på beklagelig vis blev afbrudt. For at nå frem til et godt opholdssted i tide måtte vi stå tidligt op om morgenen, ja, en del før det blev lyst. Da skete det, at vores tyrkiske førere blev snydt af måneskinnet, som de troede var dæmringen, og kort efter midnat vækkede de os med stort ståhej. Tyrkerne har nemlig hverken timer til at inddele tiden eller milepæle til at inddele strækningen mellem to steder. De har en gruppe personer, *talismaner*,²⁶

